

דעה קניית מה חסרת, דעה חסרת מה קניית

ויקרא רבה א ו

ר' תנחומא פתח: "יש זהב ופנינים וכלי יקר שפתי דעת" (משלי כ טו) - בנוהג שבעולם, אדם יש לו זהב וכסף, אבנים טובות ומרגליות וכל חמדה שבעולם, ודעת אין בו, מה הנייה יש לו? במשל אומרים: דעה קניית מה חסרת, דעה חסרת מה קניית?¹

ויקרא רבה א ה

ר' יהושע מסכנין בשם ר' לוי פתח: "כי טוב אמר לך עלה הנה, מהשפילך לפני נדיב אשר ראו עיניך" (משלי כה, ז). ר' עקיבא משנה אותה בשם ר' שמעון בן עזאי: רחק ממקומך שנים ושלושה מקומות ושב. רד שיאמרו לך עלה ואל תעלה שיאמרו לך רד. מוטב שיאמרו לך: עלה עלה! ואל יאמרו לך: רד רד! וכן היה הלל אומר: השפילתי היא הגבהתי, הגבהתי היא השפילתי ...²

אתה מוצא, בשעה שנגלה הקב"ה למשה מתוך הסנה, היה מסתיר פניו ממנו שנאמר: "ויסתר משה פניו". א"ל הקב"ה: "ועתה לכה ואשלחך אל פרעה". א"ר אלעזר: "לכה" – ודאי, ה"א בסוף התיבה, לומר, שאם אין אתה גואלם אין אחר גואלם. בים, עמד לו מן הצד. אמר לו הקב"ה: "ואתה הרם את מטך ונטה את ירך על הים ובקעהו" לומר, שאם אין אתה בוקעו אין אחר בוקעו. בסיני עמד לו מן הצד. אמר לו: "עלה אל ה' אתה ואהרון" – לומר, שאם אין אתה עולה אין אחר עולה. באהל מועד עמד לו מן הצד. א"ל הקב"ה: עד מתי אתה משפיל עצמך? אין השעה מצפה אלא לך! תדע לך שהוא כן, שמכולן לא קרא הדיבור אלא למשה: "ויקרא אל משה".³

ויקרא רבה א טו

מכאן אמרו: כל תלמיד חכם שאין בו דעת נבלה טובה הימנו. תדע לך שכן, צא ולמד ממשה, אבי החכמה, אבי הנביאים, שהוציא ישראל ממצרים ועל ידו נעשו כמה נסים במצרים ... ועלה לשמי מרום והוריד תורה מן השמים, ונתעסק במלאכת המשכן,⁴ ולא נכנס לפני פנינים עד שקרא לו, שנאמר "ויקרא אל משה".⁵

אוצר המדרשים (אייזנשטיין) עמוד עח

גדולה דרך ארץ שהיא שקולה כנגד כל התורה. כדדרש בר קפרא: איזהו היא פרשה קטנה שכל גופי התורה תלוין בה? הוי אומר זו דרך ארץ, שנאמר: "בכל דרכיך דעהו" (משלי ג ו). גדולה דרך ארץ שהיא שקולה כנגד כל התורה.⁶

¹ על איזו "דעת" מדובר? מה היא דעה זו שאם יש לך אותה, יש לך הכל ואם אין לך, אין לך כלום. למה בדיוק הכוונה? האם זו בקשת "החונן לאדם דעת" בה אנו פותחים את הברכות האמצעיות בתפילת שמונה עשרה בהן אנו מבקשים את צרכינו?

² כאן נראה שהדעת הנדרשת מהאדם היא חשבון פשוט שהעולם הוא גלגל חוזר שאפשר לעלות בו אבל גם לרדת. ראה שבת קנא ע"ב: "תניא, רבי אלעזר הקפר אומר: לעולם יבקש אדם רחמים על מדה זו, שאם הוא לא בא - בא בנו, ואם בנו לא בא - בן בנו בא, שנאמר: "כי בגלל הדבר הזה", תנא דבי רבי ישמעאל: גלגל הוא שחוזר בעולם". שם אמנם מדובר בעושר חומרי - ראה דברינו [גלגל חוזר הוא בעולם](#) בפרשת ראה. אך כך גם במעמד חברתי וענייני כבוד. ניחא, אך מה הקשר לפרשתנו?

³ כאן משמע שה"דעת" היא למנהיגים דווקא. תבונה אישית ופוליטית להפנים שמנהיגות ושררה הם "גלגל חוזר הוא בעולם" ושום שליחות ציבורית איננה חזקה של משהו, גדול ונכבד ככל שיהיה. ומשה הוא בית אב לכולם. הסירוב הראשון לקבלת השליחות בסנה לא היה חד פעמי, הוא סירוב מתמשך והולך. כאומר: עד כאן מה שהתבקשתי לעשות ובשביל זה נבחרתי להנהיג, ומי אמר שכן גם הלאה? ראה תנחומא (בובר) סימן ב בפרשתנו שהביא את המדרשים שהבאנו עד כאן בתמצית ובהקשר ברור למשה: "כי טוב אמר לך עלה הנה מהשפילך לפני נדיב אשר ראו עיניך. ר' תנחומא אומר: רחק ממקומך שנים ושלושה מקומות שיאמרו לך עלה, ואל תעלה שלא יאמרו לך רד. ר' תנחומא פתח: יש זהב ורוב פנינים וכלי יקר שפתי דעת (משלי כ טו) - מתלא אמר (המשל אומר): דעה חסרת מה קניית, דעה קניית מה חסרת. אף משה לא עלה עד שקראו הקב"ה - ויקרא אל משה". באשר למשה, ראה דברינו [לך רד לך עלה](#) בפרשת כי תשא, ובאשר למנהיגות בכלל, ראה דברינו [שררה](#) בפרשת קרח וכן [שררה על הציבור](#) בפרשת שמיני.

⁴ והיחיד שהצליח להקימו, ראה דברינו [הקמת המשכן](#) בפרשת פקודי.

⁵ לכאורה מדרש זה ממשיך את המדרש הקודם, רק בלשון חריפה יותר ו"בוטה כמדקרות חרב" (משלי יב יח, ראה הפסוק במלואו שם). מי שאין בו דעת, לא רק שאין לו כלום, אלא שהוא פחות מנבילה (המוותרת בהנאה)! אך נראה שלא רק הבדלי לשון וסגנון יש כאן. ראה יומא ד ע"ב וכן ויקרא רבה א י שמשניהם משמע שכבר שכנה שכינה באוהל מועד של משה שנעשה לאחר חטא העגל (שמות לג ז). לכאורה משה איננו אלא עובר [מאוהל מועד הפרטי לאוהל מועד הציבורי](#) (דברינו בשבת זו), והכל הוא המשך למעמד הר סיני ששם כבר נתעלה משה ולשם כבר הוזמן. ואע"פ כן, לקחת כל זאת כנתון מאליו, כולל כל המעשים שכבר עשה משה לפני הקמת המשכן, ולחשוב שאם כך אין צורך לחכות להזמנה להיכנס משכן - זה חוסר דעת שנבילה טובה ממנו. עד כדי כך! וכבר הרחבנו בנושא זה בהקשר עם משה בדברינו [הקריאה למשה](#) בפרשה זו.

⁶ אז אולי הדעת ("דעהו") היא פשוט דרך ארץ. אותה דרך ארץ שקדמה לתורה (ויקרא רבה ט ג). ראה ברכות סג ע"א: "דרש בר קפרא: איזהו פרשה קטנה שכל גופי תורה תלוין בה - בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך (משלי ג ו). אמר רבא: אפילו לדבר עבירה".

נדרים דף מא עמוד א

"ועובדת את אויבך ... בחוסר כל" (דברים כח מח)⁷ – אמר ר' אמי אמר רב: בלא נר ובלא שולחן.⁸ רב חסדא אמר: בלא אישה. רב ששת אמר: בלא שְׁמֵשׁ.⁹ רב נחמן אמר: בלא דעה. תנא: בלא מלח ובלא רבב. אמר אביי: נקטינן: אין עני אלא בדעה. במערבא אמרי: דדא ביה כולא ביה, דלא דא ביה מה ביה?¹⁰ דא קני מה חסר? דא לא קני מה קני?¹¹

סנהדרין צב ע"א

אמר רבי אלעזר: כל אדם שאין בו דעה - אסור לרחם עליו ... כל הנותן פיתו למי שאין בו דעה - יסורין באין עליו ... ואמר רבי אלעזר: כל אדם שאין בו דעה - לסוף גולה.¹²

במדבר רבה יט ג

"זאת חקת התורה" - רבי יצחק פתח: "כל זה נסיתי בחכמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני" (קהלת ז כג). כתוב: "ויתן אלהים חכמה לשלמה ... כחול" (מלכים א ה). מהו "כחול"? ... אמר ר' לוי: מה חול גדר לים כך היתה חכמה גדר לשלמה. מתלא אמרין: דעה חסרת מה קנית דעה קנית מה חסרת.¹³ "ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם" ... אמר שלמה: על כל אלה עמדתי, ופרשה של פרה אדומה חקרתי ושאלתי ופשפשתי: "אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני".¹⁴

ברכות לג ע"א

אמר רב אמי: גדולה דעה שנתנה בתחילת ברכה של חול. ואמר רב אמי: גדולה דעה שנתנה בין שתי אותיות, שנאמר: "כי אל דעות ה' " (תפילת חנה, שמואל א ב ג). ... אמר רבי אלעזר: גדול מקדש שנתן בין שתי אותיות, שנאמר: " ... פעלת ה' מקדש ה' וכו' " (שירת הים). ואמר רבי אלעזר: כל אדם שיש בו דעה - כאילו נבנה בית המקדש בימיו; דעה נתנה בין שתי אותיות, מקדש נתן בין שתי אותיות.¹⁵

(רש"י שם: כגון אליהו בהר הכרמל). ולפיכך שם הרמב"ם את ספר המדע בראש ה"ד החזקה והקדים שם את הלכות דעות להלכות תלמוד תורה (אבל לא להלכות יסודי התורה שהיא האמונה הבסיסית).

⁷ אחד הפסוקים הקבילים בתוכחה בפרשת כי תבוא. אותה תוכחה שחכמינו אמרו עליה דברים קשים, ראה בבא בתרא פח ע"ב. ⁸ ראה הציווי של רבי לבניו בעת פטירתו, כתובות קג ע"א: "היזהרו בכבוד אמכם; נר יהא דלוק במקומו, שולחן יהא ערוך במקומו, מטה תהא מוצעת במקומה". וכמו כן בגמרא שבת קיט ע"ב על שני מלאכי השרת שמלווים את האדם בערב שבת מבית הכנסת ובודקים אם בביתו הנר דלוק, השולחן ערוך והמיטה מוצעת.

⁹ בלי מי שיסייע לו כשיצטרך. ¹⁰ אם זו ("דא" והכוונה לדעת) בו – הכל בו. ואם זו איננה לו – מה יש בו? וההמשך כפי שכבר ראינו לעיל "דעה קנית מה חסרת, דעה חסרת מה קנית?".

¹¹ מהו "חוסר כל"? מהו העוני המוחלט? – חוסר דעת. "אין עני אלא בדעה - עוני אמיתי הוא עניות הדעת" (שטיינזלץ שם). כאן נראה ש"דעת" הוא במובן של ידע והשכלה בסיסית (מקצוע?) וכישורי חיים שבעזרתם יש חיים לאדם. "ועוד היה רבי אומר גדולה היא מלאכה שכל מי שהוא עוסק במלאכה אין ידו חסרה פרוטה לעולם" (אבות דרבי נתן נוסח ב פרק כא "אהוב את המלאכה", ראה שם כל שבחי העוסק במלאכה).

¹² פירושים רבים נאמרו על משפטים קשים אלה בגנות מי שאין לו דעת. ראה "עיונים" בגמרא שטיינזלץ שם שהביא כמה מהם. ולפי דברינו מדובר או בחוסר ידע של כללי התנהגות בסיסיים (ויקרא רבה לעיל), או חוסר רצון ללמוד ולהשתלב בחברה האנושית (הגמרא בנדרים לעיל). אדם לא יודע איך להתנהג או לא טורח לרכוש השכלה וידע בסיסיים ואח"כ פונה לעזרה לציבור, רחמו עלי! שים לב לדעה השלישית "לסוף גולה" אשר משתלבת היטב עם הגמרא בנדרים "בחוסר כל". ולפי זה, התוכחה בספר דברים איננה עונש כפשוטו. לא הגלות גרמה לעניות, אלא אדרבא, העניות (חוסר הדעת) היא שהביאה לגלות. אגב, הביטוי המלא בגמרא שם הוא דו-צדדי: "אמר רבי אלעזר: כל אדם שיש בו דעה לסוף מתעשר ... ואמר רבי אלעזר: כל אדם שאין בו דעה - אסור לרחם עליו".

¹³ שבחים רבים נאמרו על חכמתו של שלמה אשר "למד דעת את העם וְחָקַר תְּקֵן מְשָׁלִים הַרְבֵּה" (קהלת יב ט) ועשה "אזניים לתורה". אבל הדעת כאן, היא במשמעות של גבולות לחכמה. הידיעה וההבנה שיש גבול לידע האנושי, "סייג לחכמה".

¹⁴ זה המקור השלישי לכותרת הדף (מי שיודע על מקורות נוספים אנא יאיר עינינו). וכאן "דעת" כאן הוא משהו קרוב לחכמה. חוכמה מסוג מסוים. תבלין לחכמה: "בן עזאי אומר: כל שדעתו נוחה מפני חכמתו סימן יפה הוא לו ושאין דעתו נוחה מפני חכמתו סימן רע הוא לו" (אבות דרבי נתן נוסח א פרק כה). בכל מקרה, מחד גיסא גם מקור זה מהלל ומשבח את הדעת (והחכמה). כל עושרו של שלמה בטל לעומת החכמה והדעת שהיו מנת חלקו. בסופו של דבר היא הייתה הגדר האמיתית ששמרה עליו. ראה שוב ויקרא רבה בהערה 1 לעיל. מאידך גיסא, גם הדעה והחכמה אינן חזות הכל. "דעה קנית מה חסרת". מה חסרת? חסרת הבנת פרשת פרה אדומה אשר מציבה סייג לחכמה: "אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני". "תכלית הידיעה היא שנדע שלא נדע" (ציטוט המיוחס לרבי יְדִיעָה בן אברהם הפניני או בְּדִרְשֵׁי בספרו בחינת או בחינות עולם).

¹⁵ הדיון המקורי בגמרא שם הוא היכן לקבוע את ההבדלה - ברכת אתה חוננתנו – בתפילה, ובעקבותיו הדיון מדוע נקבעה ברכת אתה חונן בראש הברכות (לאחר שלוש ברכות השבח הראשונות). ראה שם וכן בירושלמי ברכות פרק ה דף ט ע"ב. הנימוק להכרעה הסופית שהבדלה היא בברכת "אתה חונן לאדם דעת", כפי שאנו נוהגים הוא: "אם אין דעה הבדלה מניין?". ובמקום אחר בירושלמי ברכות (פרק ד דף ח ע"ב) מובאת תמיהת רבי איך אפשר בכלל להשמיט את ברכה זו בשבת וי"ט: "רבי אמר: תמה אני היאך בטלו חונן הדעת בשבת, אם אין דעה מניין תפילה?" ובספר המנהגות לר' אשר מלוניל ז ע"א הוא כותב: "ואחרי הקדושה תקנו חונן הדעת. כמו שכתוב: ומלאה הארץ דעה את ה' ... והוא עיקר האדם כמו שאמרו דדא ביה כלה ביה דלא ביה מה ביה. דעה חסרת מה

שמות רבה מא ג

"ויתן אל משה" זהו שכתוב "כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה" (משלי ב ו) - גדולה החכמה וגדולה ממנה הדעת והתבונה. הוי: "כי ה' יתן חכמה", אבל למי שהוא אוהב, "מפיו דעת ותבונה" ... למה הדבר דומה? למלך שהיה לו בן. בא בנו מבית הספר, מצא תמחוי לפני אביו. נטל אביו חתיכה אחת ונתנה לו. מה עשה בנו? אמר לו: איני מבקש אלא מזה שבתוך פיך. מה עשה? נתנו לו. ולמה? על שהיה מחבבו, נתן לו מתוך פיו. הוי: "כי ה' יתן חכמה", וכל מי שהוא מחבבו יותר, "מפיו דעת ותבונה".¹⁶

שמות רבה פרשת שמות, פרשה א סימן כו

"ויוגדל הילד" ... שהיה גדל שלא כדרך כל הארץ ... היתה בת פרעה מנשקת ומחבקת ומחבבת אותו כאילו הוא בנה ... והיה פרעה מנשקו ומחבקו והוא נוטל כתרו של פרעה ומשימו על ראשו כמו שעתיד לעשות לו כשיהיה גדול ... והיו שם יושבים חרטומי מצרים ואמרו: מתייירים אנו מזה שנוטל כתריך ונותנו על ראשו, שלא יהיה זה אותו שאנו אומרים שעתיד ליטול מלכות ממך. מהם אומרים להורגו מהם אומרים לשורפו. והיה יתרו יושב ביניהם ואומר להם: הנער הזה אין בו דעת, אלא בחנו אותו וקביאו לפניו בקערה זהב וגחלת.¹⁷ אם יושיט ידו לזהב, יש בו דעת והרגו אותו; ואם יושיט ידו לגחלת, אין בו דעת ואין עליו משפט מות. מיד הביאו לפניו ושלח ידו ליקח הזהב, ובא גבריאלי ודחה את ידו ותפש את הגחלת והכניס ידו עם הגחלת לתוך פיו ונכוה לשונו, וממנו נעשה כבד פה וכבד לשון.¹⁸

שבת שלום
מחלקי המים

קניית דעה קנית מה חסרת. השיבנו אבינו לתורתך לקיים כל תורתך ולשוב אליך בתשובה שלמה וזה אי אפשר בלא דעת ובינה". וכל זה נראה מתאים לכל השיטות והדעות שהבאנו לעיל, אך אולי בעיקר למדרש במדבר רבה.

¹⁶ משה אדון הנביאים, אבי החכמה, שהוציא את ישראל ממצרים ועלה להר סיני, שלא נכנס עד שקראו לו, שהייתה לו מספיק תבונה ודעה לדעת איך לנהוג - מאיפה ניתנה למשה דעת זו? מהר סיני! - "ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו". מדעה זו שקיבל מסיני ידע שאין לדון את המשכן בקל וחומר מהר סיני - אם להר סיני עליתי ושהיתי שם ארבעים יתר כמלאך, קל וחומר שאכנס למשכן של מטה. אדרבא, הקל וחומר הוא הפוך, כפי שמלמדנו מדרש שמות רבה יט ג: "דרש [משה] באהל מועד ואמר: ומה אם סיני שלא היתה קדושתו אלא לשעת מתן תורה, לא עליתי אלא ברשות - אהל מועד שהוא לדורות, היאך יכול אני להיכנס לתוכו אלא אם קורא אותי הקב"ה?". אבל באמת איך זכה משה לאותה הדעת שניתנה לו בהר סיני? ואיך ידע לנהוג בדעת במעמד הר סיני עצמו ואף קודם לכן? האם משום שהקב"ה חיבב אותו, או שהייתה בו הדעת הבסיסית לבקש את הדעת. כמו אותו ילד שחזר מבית הספר. ודאי שאביו מחבב אותו, אבל היו לו גם מספיק שכל ותבונה לבקש ולהבין מעצמו שהחתיכה הטובה ביותר היא זו שבפיו של אביו המלך. "תן לחכם ויחכם עוד", "ולנבונים בינה". ראה דברינו [ויתן אל משה ככלותו לדבר איתו](#) בפרשת כי תשא.

¹⁷ זהב לעיתים מבריק באור ונראה כמו משהו שנשרף ודומה לגחלת.

¹⁸ כיוון שסיימנו במשה במדרש הקודם, לא יכולנו שלא להביא מדרש זה שאולי קשור ואולי לא קשור לנושא שלנו. האם בבית פרעה קיבל משה הנער את "הדעת" הראשונה, בסיועו של יתרו שעתיד להיות חותנו? האם ילד שמושיט ידו לזהב הוא ילד שאין בו דעת? אדרבא. האם באמת רצה יתרו להציל את משה או שמא להורגו? הרי רק המלאך גבריאלי הוא שהציל את משה! כך או כך, הביטוי "נער שאין בו דעת" הוא שצד את עינינו לעניינינו. כברת דרך ארוכה עשה משה מהנער שלכאורה אין בו דעת ובזכות זה ניצל, אל [משה איש האלהים](#) שכולו דעת ויודע מתי נכנסים אל הקודש שכולו זהב [ואש תמיד](#) בוערת, ומתי לא.